

20.3.2009

Dnro 3646/2/07

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Pasi Pölönen

VANKEIHIN ON KOHDISTETTU LAINVASTAISIA TARKASTUSTOIMENPITEITÄ

1
ASIA

Jokelan vankilan tarkastuksen yhteydessä 29.5.2007 pitämälläni vankivastaanotolla useat vangit arvostelivat henkilöntarkastusten suorittamistapaa ja henkilökunnan käyttäytymistä tarkastuksen yhteydessä. Vangit kuvailivat tarkastustilannetta muun muassa seuraavasti:

Vankeja pyydetään henkilöntarkastuksia suoritettaessa muun muassa kyykistelemään ja nostamaan sukuelimiään. Lisäksi vartijoiden kielenkäyttö ja käytös on tällöin epäasiallista.

Vankeja pyydetään nostelemaan kiveksiään ja näyttämään peräaukkonsa vartijoille.

Vankeja pyydetään "nostamaan kasseja" ja "vetämään liikkuvat taakse".

Ellei vanki toisin ilmoita, apulaisoikeusasiamiehen vankivastaanotolla käyty keskustelu vangin kanssa on luottamuksellinen. Tästä syystä en voi yksilöidä vankien esittämiä väitteitä tarkemmin. Väitteiden laatu ja lukuisuus huomioon ottaen otin kuitenkin omana aloitteena tutkittavaksi kyseisten tarkastusten suorittamistavan ja tarkastuksia suorittavan henkilökunnan käyttäytymisen Jokelan vankilassa.

- - -

3
RATKAISU

3.1
Oikeusohjeet

Perustuslain (731/1999) 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Säännöksen 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Vankeuslain (767/2005) 16 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan vangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos:

- 1) vankia epäillään 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta; tai

- 2) henkilöntarkastus on tarpeen karkaamisen tai avolaitoksesta luvatta poistumisen ehkäisemiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi, epäillyn järjestyksittömyyden tutkimiseksi, vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen yhteydessä.

Vankeuslain 16 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään.

Vankeuslain 16 luvun 6 §:n mukaan vangille voidaan tehdä rikoksen selvittämiseksi henkilönkatsastus, jos vankia todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikoksesta. Säännöksen 2 momentin mukaan henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen. Pykälän 3 momentin mukaan lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan toimenpiteen saa suorittaa ainoastaan lääkäri.

Vankeuslain 16 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan henkilöntarkastus suoritetaan todistajan läsnä ollessa. Jos henkilöntarkastus edellyttää vaatteiden riisumista, henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Vangin ollessa vankilan ulkopuolella Vankeinhoitolaitoksen virkamiehen välittömässä valvonnassa henkilöntarkastus saadaan kuitenkin suorittaa ilman todistajan läsnäoloa, jos asia ei siedä viivytystä.

Pakkokeinolain (450/1987) 5 luvun 9 §:ssä määritellään henkilöön kohdistuvaan etsintään liittyvät käsitteet henkilönkatsastus ja henkilöntarkastus. Säännöksen mukaan tällainen etsintä voi olla *henkilöntarkastus* sen tutkimiseksi, mitä tarkastettavalla on vaatteissaan tai muutoin yllään, taikka *henkilönkatsastus*, joka käsittää katsastettavan ruumiin tarkastamisen, verinäytteen ottamisen tai muun ruumiiseen kohdistuvan tutkimuksen.

3.2

Selvitysten sisältö

Rikosseuraamusvirasto totesi lausunnossaan, että saamansa selvityksen perusteella ei ole aihetta epäillä, että vankien kertoma tarkastamistapojen osalta ei pitäisi paikkaansa. Asiassa on kyse siitä, minkälaisiin tarkastustoimenpiteisiin henkilöntarkastuksen yhteydessä voidaan ryhtyä, sekä henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välisestä rajanvedosta.

Rikosseuraamusviraston mukaan henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välinen rajanveto on selkeä. Henkilöntarkastuksena voidaan tarkastaa, mitä esineitä tai aineita vangilla on vaatteissaan sekä vaatteiden ja ihon välissä eli iholleen kiinnitettynä. Esineiden ja aineiden etsintä on henkilönkatsastusta vain silloin, kun niitä etsitään ruumiinonteloista kuten suusta, peräaukosta, emättimestä, korvasta tai nenästä.

Rikosseuraamusvirasto katsoi, että henkilöntarkastuksen yhteydessä voidaan tarkastaa, ettei penikseen tai kiveksiin ole kiinnitettynä kiellettyjä aineita. Rikosseuraamusvirasto piti vangin kannalta epäilemättä parempana vaihtoehtona sitä, että hän suorittaa itse kyseisten paikkojen kosketuksen henkilökunnan sijaan.

Lausunnon mukaan henkilöntarkastus mahdollistaa pakaroiden välin tarkastamisen. Vankien kuvaaman kyykistelyn ja kumartamisen tarkoituksena on tarkastaa ja varmistaa, että pakaroiden välissä ei yritetä kuljettaa kiellettyjä tavaroita tai aineita. Vankia ei voida määrätä pyllistämään tai kyykistämään enempää kuin pakaroiden välin tarkastaminen edellyttää.

Rikosseuraamusvirasto katsoi, että peniksen esinahkaa ei voida pitää ruumiinontelona, vaan lähinnä ihon poimua vastaavana asiana. Tältäkin osin henkilöntarkastuksena voidaan tarvittaessa tarkastaa, ettei esinahan alle ole piilotettu kiellettyjä aineita.

Tarkastuksen aikaisen vartijoiden käyttäytymisen osalta Rikosseuraamusvirasto totesi, että vankeja on kohdeltava heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Tässä kuvatun kaltaisia henkilöntarkastuksia suoritettaessa liikutaan ihmisarvoisen kohtelun kannalta herkillä alueilla. Tarkastusta suorittavalta henkilöltä edellytetään tällöin erityistä hienotunteisuutta.

Lausunnon mukaan henkilöntarkastuksen suorittaminen on sekä tarkastajan että tarkastettavan kannalta ilmeisen epämiellyttävä tapahtuma. Tältä osin Rikosseuraamusvirasto piti sinällään ymmärrettävänä, että tilanteessa saatetaan käyttää normaalista virkakielestä eroavaa kieltä ilman, että kyse olisi tarkoituksellisesti loukkaavasta kielenkäytöstä, vaan sen sijaan yrityksestä "keventää" tilannetta. Henkilöntarkastustilanne ei kuitenkaan oikeuta virkamiestä poikkeamaan asiallisen kielenkäytön vaatimuksesta, vaan päinvastoin korostaa sen tärkeyttä.

Rikosseuraamusvirasto kehotti Jokelan vankilan johtajaa ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että henkilökunnan ammatillisuuteen ja hienotunteisuuteen voidaan luottaa.

Jokelan vankilan **apulaisjohtaja** toi selvityksessään esille vankeuslain (16 luvun 1, 3 ja 4 §) ja tutkintavankeuslain (11 luvun 1, 3 ja 4 §) säännökset vankilassa noudatettavasta järjestyksestä ja vankien ja tutkintavankien valvonnasta. Vankilassa suoritettavien tarkastusten eräänä tärkeänä perusteena on torjua huumausaineiden tuominen vankilaan. Tässä tarkoituksessa vankilassa voidaan käyttää tarkastuksessa myös koulutettua koiraa ja turvatarkastuksessa voidaan tunnustella vaatteita päällisin puolin tai vaihdattaa vaatteet. Vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä mainitaan myös tulotarkastukset vankilaan saavuttaessa.

Apulaisjohtaja kertoi, että huumausaineita kuljetetaan vankilaan pienissä erissä. Miehet voivat piilottaa ulkoisten sukuelinten alle useita grammoja huumausainetta, ja myös pakaroiden välissä kuljetetaan huumausaineita. Huumausaineita voidaan piilottaa myös esinahan alle.

Apulaisjohtaja katsoi, että vankien apulaisoikeusasiamiehelle kertomat tarkastustavat pitävät varmastikin paikkansa. Apulaisjohtaja katsoi, että nämä tarkastustavat eivät missään tapauksessa täytä henkilönkatsastuksen tunnusmerkkejä.

Vartijoiden kielenkäytön osalta apulaisjohtaja kertoi luottavansa henkilökunnan ammatillisuuteen ja olevansa varma, että toimenpiteet on suoritettu asianmukaisen hienotunteisesti.

3.3

Kannanotto

3.3.1

Henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välinen rajanveto

Se, katsotaanko tässä puheena olevien tarkastusmuotojen tarkoittavan henkilöntarkastusta vai henkilönkatsastusta, on asiassa ratkaisevaa. Edellytykset mainittuihin toimenpiteisiin ryhtymiseksi poikkeavat toisistaan merkittävästi: henkilöntarkastus on laajasti mahdollista muun muassa luvottomien esineiden tai aineiden löytämiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi tai vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen yhteydessä.

Henkilönkatsastus merkitsee suurempaa puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja sen soveltamisala on siksi henkilöntarkastusta rajoitetumpi. Vankeuslain mukaan henkilönkatsastukseen voidaan ryhtyä vain rikoksen selvittämisen tarkoituksessa. Edellytyksenä on, että vankia epäillään todennäköisin syin rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikoksesta. Vankilaviranomaisten mahdollisuus henkilönkatsastuksen suorittamiseen on merkittävästi suppeampi kuin henkilöntarkastusten kohdalla.

Asian tarkastelussa voidaan panna merkille, että vankeuslain mukaiset henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen käsitteet ovat pitkälti yhdenmukaisia pakkokeinolain vastaaviin käsitteisiin nähden. Uudessa vankeuslaissa henkilöntarkastuksen käyttöalaa laajennettiin aikaisempaan vankeinhoidon alan sääntelyyn verrattuna. Tältä osin ja henkilöntarkastuksen sisällön osalta HE 263/2004 s. 195 todetaan lähemmin seuraavaa (korostukset lisätty):

"Voimassa olevaa säännöstä ehdotetaan täsmennettäväksi siten, että henkilöntarkastus voitaisiin suorittaa myös järjestysrikkomuksen tutkimiseksi, *vanhilaan saapumisen johdosta ja valvomattoman tapaamisen jälkeen, jos se on tarpeen*. Säännöksellä pyritään nykyistä tehokkaammin estämään luvottomien aineiden ja esineiden tuominen vankilaan. Vankilaan saapumisella tarkoitetaan *paitsi vangin tuloa suorittamaan rangaistustaan, myös vangin siirtoja sekä palaamista vankilaan siviilityöstä, poistumislupalta tai muusta vankilan ulkopuolisesta toiminnasta*. Pykälään otettaisiin mainita myös avolaitoksesta poistumisesta sekä järjestystä tai turvallisuutta uhkaavasta vaarasta.

Henkilöntarkastuksen *tarpeellisuus tulisi arvioida kussakin tilanteessa ja kunkin vangin kohdalta erikseen*.

Henkilöntarkastuksen käyttöalaa ei ehdoteta muutoksia. Henkilöntarkastus käsittäisi ehdotetun 2 momentin mukaan sen tutkimisen, *mitä vangilla on vaatteissaan ja muutoin yllään vaatteiden ja ihon välissä*. Vanki voitaisiin, kuten nykyisinkin, myös velvoittaa *riisuutumaan sen tutkimiseksi, ettei hänellä ole luvattomia aineita vaatteiden alle piilotettuna*."

Henkilönkatsastuksesta aikaisemmin säätänyt rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 9b § siirrettiin muuttamattomana vankeuslain 16 luvun 6 §:ään. Soveltamisalaltaan tämä säännös vastaa pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n 1 momentin (646/2003) ensimmäisen virkkeen säännöstä sillä erolla, että vankilassa ei voida päättää henkilönkatsastuksesta silloin, kun vankia epäillään rattijuopumuksesta. Henkilönkatsastuksen sisältöä kuvattiin vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 263/2004 s. 196) seuraavasti:

"Henkilönkatsastuksen ja henkilöntarkastuksen rajanvetoon ei ehdoteta muutoksia. Henkilönkatsastuksella tarkoitetaan pakkokeinolain 5 luvun 9 §:n mukaan ruumiin tarkastamista, verinäytteen ottamista tai muuta ruumiiseen kohdistuvaa tutkimusta. Myös veri-, sylki-, virtsa-, hius- tai karvanäytteen ottaminen on henkilönkatsastusta. Henkilönkatsastusta on myös ruumiinonteloiden tarkastaminen esimerkiksi sinne kätkeytyjen esineiden tai aineiden löytämiseksi. Esimerkiksi henkilön suun tai tekojäsenen tarkastaminen on henkilönkatsastusta, mutta henkilön päässä olevan peruukin tarkastaminen on henkilöntarkastusta."

Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt on 20.3.2006 antamassaan päätöksessä (dnro 1504/4/04) käsitellyt tilannetta, jossa poliisilaitoksen säilytystiloissa oli tehty henkilöön kohdistuva tarkastus siten, että henkilöä oli käsketty alasti ollessaan käymään kahdesti kyykyssä peräsuoleen mahdollisesti kätkeytyjen huumausaineiden paljastamiseksi. Apulaisoikeusasiamies katsoi, että poliisin "henkilöntarkastukseksi kuvaama [kantelijan] peräsuoleen kätkeytyjen huumausaineiden selvittämiseksi suoritettu tarkastustapa täyttää pikemminkin henkilönkatsastuksen kuin henkilöntarkastuksen määritelmän."

Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Jussi Pajuoja arvioi 15.10.2008 antamassaan päätöksessä (dnro 3529/4/06) tilannetta vastaavalla tavalla. Tapauksessa poliisin säilytysuojassa olleen henkilön oli käsketty riisuutua alasti ja mennä istumaan kyykkyy. Toimenpiteen, josta laadittiin henkilöntarkastuspöytäkirja, tarkoituksena oli löytää mahdolliset nivusiin kätkeyt esineet. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen totesi, että normaali henkilöntarkastuksen muoto on esimerkiksi henkilön taskujen tarkastaminen. Päätöksen mukaan "[t]ätä pitemmälle meneviä, lähinnä tarkastettavaan ruumiiseen kohdistuvia etsintätoimenpiteitä voitaneen pitää henkilönkatsastuksena."

Apulaisoikeusasiamiehen sijainen katsoi päätöksessään, että käsillä ollut tarkastustapa täytti pikemminkin henkilönkatsastuksen kuin henkilöntarkastuksen määritelmän. Päätöksen mukaan

"henkilön alastomana kyykkyy käskeminen sekä hänen nivustensa tarkastelu mahdollisten sinne kätkeytyneiden huumausaineiden löytämiseksi on oikeudellisesti arvioituna lähempänä henkilönkatsastusta kuin -tarkastusta. Mikäli kysymyksessä olisi ollut henkilöntarkastus, olisi tarkastelu tullut rajata vain siihen, mitä tarkastettavalla on yllään. Mielestäni henkilöntarkastuksessa kysymys on lähinnä esimerkiksi tarkastettavan ihon pintapuolisesta tarkastelusta, jonka suorittaminen ei edellyttäne, että kohdehenkilöä käsketään kyykistymään tai muulla-kaan verrattavalla tavalla paljastamaan itseään."

Rikosseuraamusvirasto sekä Jokelan vankila katsoivat minulle antamissaan lausunnossa ja selvityksessä, että henkilönkatsastuksesta on kyse vain silloin, kun etsintä kohdistuu ruumiinonteloon. Lausunnonantajat eivät pitäneet ulkoisten sukupuolielinten tai peräaukon pelkkää visuaalista tarkastelua henkilönkatsastuksena, vaan henkilöntarkastuksena. Tämän näkemyksen mukaan henkilönkatsastusta olisivat erikseen laissa mainitun näytteen ottamisen lisäksi ymmärtääkseni vain sellaiset toimet, joilla tarkastava henkilö aktiivisesti puuttuu tai tunkeutuu tarkastettavan ruumiinonkaloon (esimerkiksi tuseeraus eli sormella peräsuolen kautta tehtävä tunnustelu tai tähystystutkimus).

Vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä HE 263/2004 s. 195 puhutaan niin sanotusta perusteellisesta henkilöntarkastuksesta. Tässä suhteessa vankeuslain henkilöntarkastuksen määrittely on pakkokeinolakia laajempi. Vankeuslain mukaisessa perusteellisessä henkilöntarkastuksessa "vanki voitaisiin, kuten nykyisinkin, *myös velvoittaa riisuuntumaan* sen tutkimiseksi, ettei hänellä ole luvattomia aineita vaatteiden alle piilotettuna. Tällaisen perusteellisen henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulisi ehdotuksen 16 luvun 9 §:n mukaan olla samaa sukupuolta kuin tarkastettava vanki."

Vankeuslaki, toisin kuin pakkokeinolaki, siis mahdollistaa riisuuntumiseen velvoittamisen henkilöntarkastuksen muotona. Tämä vankeinhoitoviranomaisten riisuttamistoimivalta ei kuitenkaan ilmene suoraan vankeuslain 16 luvun 4 §:n sanamuodosta ("henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään"), vaan lainkohtaa koskevan hallituksen esityksen perusteluista ja välillisesti luvun 9 §:n 1 momentista. Sen mukaan, jos henkilöntarkastus edellyttää vaatteiden riisumista, henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa.

Oikeus velvoittaa vanki riisuuntumaan on kuitenkin olennaisesti suppeampi ja ruumiilliseen koskemattomuuteen ja intimiteettisuojaan vähäisemmin puuttuva toimenpide kuin tämän päätöksen alussa kuvattu velvoite esimerkiksi nostaa sukuelimiä ja näyttää peräaukkoa.

Lausunnonantajien näkemystä siitä, että vain ruumiinonkaloon kohdistuvat tutkimukset tarkoittavat henkilönkatsastusta, ei tue myöskään se, että hallituksen esityksessä HE 263/2004 s. 196 henkilönkatsastuksena pidetään jo suun tarkastamista. Mielestäni peräaukon ulkoinen tarkastus on vangin yksityisyyteen selvästi syvemmälle käyvä toimenpide kuin suun tarkastus.

Henkilönkatsastukseksi luettava suunkin tarkastaminen voidaan käsitykseni mukaan nähdä puuttuvampana toimenpiteenä kuin eräät muut pakkokeinolainsäädännössä henkilönkatsastuksen toimittamistavoiksi luetut kehoon kohdistuvat toimenpiteet, kuten haavan tai mustelman tarkastaminen, likatahran tutkimus tai niin sanottu hajutunnistusmenetelmä, jossa tutkittavalta henkilöltä edellytetään itseltään tiettyä aktiivisuutta (ks. apulaisoikeusasiamies Lindstedtin 19.1.2006 antama vastaus dnro 3759/4/05).

Esitutkintaa koskevassa oikeuskirjallisuudessa henkilönkatsastukseksi on katsottu esimerkiksi kehon sisällä kuljetettavien huume-erien etsiminen ja erilaisten näytteiden ottaminen, kuten veri-, virtsa-, sylki-, hius-, tai karvanäytteen ottaminen. Muunkinlaisen ruumiin tutkimisen on nähty kuuluvan henkilönkatsastuksen piiriin, kuten kliiniset tutkimukset, röntgen- ja ultraääni-tutkimukset sekä henkilön kuulon ja näön tarkastaminen. Henkilönkatsastuksella voidaan myös epäillyn ruumista tutkimalla selvittää mahdollisesti rikosta tehtäessä syntyneitä vammoja ja jälkiä kuten mustelmia, haavoja, puremajälkiä tai lika-, erite- ja veritahroja (ks. Helminen, Klaus – Lehtola, Kari – Virolainen, Pertti: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2005 s. 675). Pakkokeinolainsäädännön osalta henkilöntarkastuksen muotoina on yksilöity muun muassa taskujen tyhjentäminen, sieltä löytyvän lompakon tai muun esineen tarkastaminen sekä havaintojen tekeminen vaatetuksen tahroista tai repeytymisestä (ks. Niemi-Kiesiläinen, Johanna teoksessa Prosessioikeus, 2007, s. 771).

Käsitykseni mukaan vankeuslain rajanvetoa henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välillä ei voida pitää sillä tavalla selvänä kuin mitä Rikosseuraamusvirasto on lausunnossaan esittänyt. Olen myös pääasiasta eli henkilöntarkastuksen ja -katsastuksen käsitteiden tulkinnasta ja sitä kautta näiden toimenpiteiden soveltamisalasta eri mieltä kuin Rikosseuraamusvirasto ja Jokelan vankila. Lainvalmisteluasiakirjat, edellä mainitut apulaisoikeusasiamiehen ja oikeuskirjallisuuden kannanotot sekä jäljempänä esitettävät Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen linjaukset Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan soveltamisalasta osoittavat mielestäni kokonaisuutena varsin selvästi, että käsillä olevan tyyppiset nivusten, ulkoisten sukupuolielinten, pakaroiden ja peräaukon seikkaperäiset visuaaliset tarkastamiset tarkoittavat nimenomaan henkilönkatsastusta. Tällaiset toimenpiteet menevät puuttuvuudessaan olennaisesti pidemmälle kuin pelkkä riisuuntumiseen velvoittaminen ja sen yhteydessä luonnostaan koitua alastoman ruumiin yleispiirteisempi tarkastelumahdollisuus.

Saamieni tietojen mukaan Jokelan vankilan ja Rikosseuraamusviraston tulkinta vastaisi vankeinhoitolaitoksen piirissä jo ennen nykyisen vankeuslain voimaan tuloa pitkälti vakiintuneeksi muodostunutta tulkintaa ja toimintakäytäntöä.

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston 26.4.1995 antamassa määräyksessä nro 15/011/95 henkilöntarkastuksen on määritelty käsittävän muun muassa sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteiden ja kehon väliin piilotettuna. Määräyksessä myös hyväksytään se, että henkilöntarkastus voi edellyttää riisuuntumista ja myös koskettamista.

Toisaalta 1.5.1995 voimaan tullutta rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 9 b §:n muutosta (128/1995) koskevassa hallituksen esityksessä HE 66/1994 henkilönkatsastuksen toimittamisen osalta viitataan pakkokeinolain säännöksiin – ja kuten todettu, pakkokeinolain mukaan riisuuntumisen on katsottu merkitsevän nimenomaan henkilönkatsastuksen eikä -tarkastuksen toimittamismuotoa.

Vankeuslainsäädännön tarkastustoimenpiteiden käsitteellinen yhdenmukaisuus pakkokeinolain käsitteistöön nähden tulee selvästi ilmi HE 66/1994:stä:

"Nykyiset säännökset on laadittu vuonna 1975 ennen pakkokeinolain voimaantuloa. Rangaistuksen täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa tarkoitettu 'henkilöön käyvä tarkastus' on

sisällöllisesti epämääräinen suhteessa pakkokeinolain käsitteisiin 'henkilöntarkastus' ja 'henkilönkatsastus'. Vaikka vangin tarkastamista koskevia säännöksiä on tarkennettu oikeusministeriön vankeinhoito-osaston määräyksillä, rangaistusten täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa käytetyt käsitteet on syytä saattaa yhdenmukaisiksi pakkokeinolain käsitteiden kanssa myös lain tasolla."

Katson, että selvityksen- ja lausunnonantajien tulkinta ei ole voimassa olevan vankeuslain kannalta lainmukainen. Asiassa on kyse perustuslain 7 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklassa turvattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen syvällisesti puuttuvista toimenpiteistä. Edellä tarkoitetut tarkastustoimenpiteet voidaan kokea nöyryyttävänä tai halventavana. Toimivallan tällaisiin puuttumiseen oikeuttaviin toimenpiteisiin tulee perustua lakiin, joka on tarkkarajaista ja täsmällistä, eikä toimivaltasäännöksiä voida tulkita laajentavasti.

Ottaen huomioon Rikosseuraamusviraston lausunnon ja Vankeinhoitolaitoksessa ilmeisesti yleisemminkin noudatetun toimintakäytännön, en katso asian antavan Jokelan vankilan osalta muuhun kuin että saatan vastaisen varalle sen tietoon tässä esittämäni käsitykset henkilöntarkastusta ja -katsastusta koskevien säännösten tulkinnasta. Kiinnitän Jokelan vankilan huomiota myös suhteellisuusperiaatteen noudattamiseen eli siihen, että vankilaturvallisuuden ylläpitämiseksi tulisi ensisijaisesti turvautua lievemmin puuttuviin toimenpiteisiin kuten esimerkiksi koulutettuun koiraan.

Tiedostan, että muun muassa vankilaturvallisuuden ylläpitämiseksi tässä puheena olevien puuttuvampienkin tarkastuskeinojen käyttämiselle on epäilemättä tosiasiallista asiallista tarvetta. Tulkintani käsillä olevan tyyppisten tarkastuskeinojen luokittelusta henkilönkatsastukseksi ei kuitenkaan ratkaisevasti vaikuttane vankilajärjestyksen ja -turvallisuuden ylläpitämiseen siihenkin nähden, että esimerkiksi myös suun tarkastaminen on voimassa olevan lain mukaan henkilöntarkastuksen ulottumattomissa.

Vankilaturvallisuudesta on luonnollisesti huolehdittava. Tämän päämäärän toteuttamista ei ole kuitenkaan asianmukaista jättää sellaisen henkilöntarkastuksen laajentavan tulkinnan varaan, jossa henkilönkatsastustoimenpide selitetään henkilöntarkastuksen luonteiseksi.

Sikäli kuin vankeuslain edellä esittämäni tulkinnan mukaisissa rajoissa mahdollistamia henkilöön käyviä tarkastuskeinoja pidetään vankilaturvallisuuden ylläpitämisen kannalta riittämättöminä, tulisi vankeuslain ja tutkintavankeuslain vangin tarkastamista koskevia säännöksiä täsmentää. Lainsäädännölliset vaatimukset perustuvat perustuslain 7 §:ään. Säännös edellyttää, että myös vankien henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuvista toimenpiteistä tulee säätää laissa selvästi ja täsmällisesti.

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni oikeusministeriön tiedoksi ja esitän sen harkittavaksi, tulisiko vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia muuttaa tässä puheena olevissa suhteissa.

3.3.2

Tarkastustavan arviointia

Käsillä olevassa asiassa on kyse ensisijaisesti henkilöön kohdistuvien tarkastusten oikeudellisesta luokittelusta ja tätä toimintaa koskevan sääntelyn riittävydestä. Tämän asian puitteissa en ole erikseen selvittänyt sitä, millä aineellisilla edellytyksillä tässä puheena olevia toimenpiteitä käytetään Jokelan vankilassa tai muissa vankiloissa. Vankeuslain esitöissä (HE 263/2004 s. 195) on korostettu henkilöntarkastuksen yksittäistapauksellista tarveharkintaa. Vastaavaa ohjetta on luonnollisesti noudatettava myös tässä käsiteltyjen – ja muidenkin – henkilönkatsastusten kohdalla.

Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin (jäljempänä myös EIT tai ihmisoikeustuomioistuin) on eräissä ratkaisuisaan ottanut kantaa vankien henkilöön kohdistuvan etsinnän soveltamisalaan. Nämä EIT:n linjaukset on otettava huomioon vankeuslain ja tutkintavankeuslain tulkinnassa.

Kuten todettu, ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö tukee ensinnäkin edellä esittämäni tulkintaa, jossa esimerkiksi peräaukon visuaalista tarkastamista tulee pitää henkilökohtaiseen koskemattomuuteen varsin vahvasti puuttuvana toimenpiteenä ja näin ollen nimenomaan henkilönlönsastuksena.

Toiseksi, mikä on tässä erityisen relevanttia, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuisa on katsottu, että tällaisten tarkastusten rutiininomaisuus eli se, että toimenpiteen perusteeksi ei ole esitettävissä esimerkiksi vankilan turvallisuuteen liittyviä konkreettisia perusteita, voi merkitä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (EIS) 3 artiklassa kiellettyä halventavaa kohtelua (näin esimerkiksi 4.2.2003 annetussa Van der Ven v. Hollanti -tuomiossa (kohdat 58–63) ja 6.7.2006 annetussa Salah v. Ranska -tuomiossa (kohdat 55–60)).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.

Tuomiossaan *Frerot v. Ranska* (12.6.2007) ihmisoikeustuomioistuin piti ymmärrettävänä, että vanki, jonka kehoon kohdistetaan etsintä vastoin hänen tahtoaan, tuntee yksityisyyttään ja arvoaan loukatun varsinkin, jos hän joutuu riisuuntumaan toisen läsnä ollessa ja erityisesti, jos hän joutuu asettumaan nolostuttaviin asentoihin. Tällainen toimenpide saattaa kuitenkin olla hyväksyttävä. Kehoon käyvät etsinnät voivat olla välttämättömiä vankilan ja vangin oman turvallisuuden varmistamiseksi tai järjestyksen säilyttämiseksi ja rikollisuuden estämiseksi. Tarkoitettunkaltaisten etsintöjen täytyy olla välttämättömiä tavoitteidensa saavuttamisen kannalta ja niiden toimittamisen yhteydessä on noudatettava asianmukaista menettelyä siten, että niistä aiheutuva kärsimys ei ylitä sitä, mikä väistämättä sisältyy sellaiseen kohteluun.

Frerot-tapauksen olosuhteet ja EIT:n niistä tekemät oikeudelliset johtopäätökset ovat merkityksellisiä tässä puheena olevien henkilönlönsastusten aineellisten edellytysten kannalta. Tästä syystä sekä edellä vankeus- ja tutkintavankeuslain henkilönlönsastusta koskevien säännösten mahdollista tarkistamista koskevaa esitystäni silmällä pitäen referoin seuraavassa mainittua Frerot-tapausta laajasti (korostukset lisätty Finlex-tietokannasta lainattuun tekstiin):

"... henkilönlönsastuva etsintä voitiin toimittaa tunnustelemalla tai katsastamalla. Sen tarkoituksena oli varmistua siitä, että vangeilla ei ollut esineitä, joita voitaisiin käyttää väkivallan, paon taikka huumeiden kaupan ja käytön edistämiseen. Katsastuksen yhteydessä vangin oli riisuttava itsensä kokonaan. Vartija tarkasti hänen hiuksensa, korvansa ja suunsa. Vangin tuli avata suunsa ja ryittävä sekä nostettava kieltään ja tarvittaessa poistettava tekohampaansa. Vielä vartija tutki hänen kainalokuoppansa kehottamalla häntä nostamaan ja laskemaan käsi- varsiaan, minkä jälkeen tarkastettiin kädet vaatimalla vankia levittämään sormiaan. Myös tutkittiin jalat ja erityisesti jalkaholvi ja varpaat. Vangin oli levitettävä jalkansa, jotta voitiin varmistua siitä, että esineitä ei ollut kätkeyty hänen nivuksiinsa. Jos etsittiin kiellettyjä esineitä tai aineita, vanki saattoi joutua kumartumaan ja rykimään pakarat vartijaa kohden peräaukon visuaalisen tarkastuksen toimittamiseksi. Tarvittaessa voitiin kutsua lääkäri arvioimaan sitä, oliko vanki vietävä röntgentarkastukseen tai lääkärintutkimuksiin mahdollisten vieraiden esineiden paikallistamista varten. Etsinnän toimittajan tuli olla samaa sukupuolta vangin kanssa ja etsintä tuli toimittaa oloissa, joilla vanki saattoi säilyttää ihmisarvonsa. Koskettelu oli kiellettyä hius- ten tarkastusta lukuun ottamatta. Vartijoiden luku oli minimoitava tarpeen mukaan ottamalla huomioon kunkin tapauksen asianhaarat ja vangin henkilön. Siten normaalisti etsinnän toimit- ti yksi vartija. Kollektiiviset etsinnät olivat kiellettyjä. Vangit tulivat yksi kerrallaan tarkoitusta

varten varattuihin tiloihin, jolloin etsintä voitiin toimittaa muiden vankien taikka sivullisten näkemättä.

EIT:n mielestä oli ilmeistä, että etsinnän kohteeksi joutuneet vangit tunsivat mainituista varo-
toimista huolimatta arvoaan loukatun ja että tuo tunne oli sitä voimakkaampi mitä syvemmälle
vangin yksityisyyteen käyneestä etsinnästä oli kysymys. EIT piti ymmärrettävänä, että valittaja
oli kritisoinut voimakkaasti sitä, että hänelle oli eräissä yhteyksissä tehty oraalisia ja anaalisia
tarkastuksia. Kuitenkin EIT piti menettelyä kokonaisuutena tarkastellen asianmukaisena eikä
näitä menettelytapoja noudattaen toimitettu etsintä sellaisenaan tarkasteltuna ollut EIS 3 ar-
tiklan vastainen. Ellei asianomaisen vangin asemaan liittynyt mitään erityisiä seikkoja, tuollai-
nen etsintä ei aiheuttanut suhteetonta kärsimystä tai nöyryytystä. Sanottu koski kiellettyjen
esineiden tai aineiden löytämistä varten toimitettua *anaalista tarkastusta, kun sellainen toi-
menpide oli mahdollinen vain, jos se oli ehdottoman välttämätöntä asianhaaroihin nähden ja
oli olemassa konkreettisia epäilyjä siitä, että vanki kätki sellaisia esineitä tai aineita kehonsa
tuohon osaan.*

EIT totesi kuitenkin, ettei sanottu estänyt ehdottomasti toteamasta EIS 3 artiklaa rikotun. Koh-
telun kovuutta harkittaessa oli otettava huomioon kunkin tapauksen erityiset asianhaarat. Kä-
sillä olevassa tapauksessa ei ollut tarkoin tiedossa, miten usein ja miten laajasti etsintöjä
(tunnustelemalla tai katsastamalla) oli valittajalle tehty. Kuitenkin määräyksistä ilmeni, että et-
sintöjä toimitettiin vangeille merkittävässä määrin. Rikosprosessilain mukaan vankeja tuli tar-
kastaa säännöllisesti ja niin usein kuin vankilan johto piti sitä tarpeellisena. Tarkastus tuli teh-
dä aina vankilaan saapumisen tai sieltä lähtemisen yhteydessä ja se voitiin tehdä vierailuja
ennen tai niiden jälkeen. Rikosprosessilaissa ei sanottu, milloin etsintä oli toimitettava tunnus-
telemalla ja milloin katsastamalla. Maaliskuun 1986 kiertokirjeessä täsmennettiin, että katsas-
tamalla toimitettu etsintä täytyi tehdä säännöllisesti vankien poistuessa rangaistuslaitoksesta
tai saapuessa sinne liikkumisen syystä riippumatta (esim. toimittaminen sairaalaan tai kuulus-
teluihin) sekä kenen tahansa henkilön (vanhempien, ystävien, asianajajien) vierailun jälkeen,
ellei vankia ollut erotettu näistä vierailun aikana sekä vielä ennen sijoittamista rangaistus- tai
eristysselliin. Lisäksi kiertokirjeen mukaan sellainen etsintä voitiin toimittaa aina silloin, kun
vankilan johtaja tai hänen välitön alaisensa piti sitä tarpeellisena varsinkin vangin liikkumisen
yhteydessä. Tämä koski lähinnä erityisen huomion kohteina olleita vankeja, syytettyjä ja niitä,
joiden henkilö tai aiempi tekohistoria edellytti perusteellista valvontaa. EIT:n mielestä sanottu
osoitti, että vangit saattoivat joutua usein ja valittajan kaltaiset erityisen huomion kohteena ol-
leet vangit vieläkin useammin katsastamalla toimitetun etsinnän kohteiksi. Tämä tuki valitta-
jan väitteitä siitä, että hän oli joutunut usein tuon toimenpiteen kohteeksi. EIT:n mielestä ky-
symys ei kuitenkaan ollut rutiiniluonteisesta toimenpiteestä, johon olisi ryhdytty systemaatti-
sesti esim. kerran viikossa. Etsintä oli toimitettu valittajalle eri tapahtumien yhteydessä, kun
se oli ollut välttämätöntä turvallisuuden tai rikosten tekemisen estämisen vuoksi. Niin oli tehty
esim. silloin, kun hänet oli pantu rangaistusselliin, jotta varmistuttaisiin siitä, ettei hän ollut
kätkenyt itseensä esineitä, joilla hän voisi vahingoittaa itseään. Samoin katsastamalla toimi-
tettu etsintä oli tehty silloin, kun hän oli tavannut vankilan ulkopuolisia henkilöitä tai muita
vankeja eli tilanteissa, joissa hän voisi saada kiellettyjä esineitä tai aineita. Anaalista tarkas-
tusta ei ollut tehty systemaattisesti.

Toisaalta EIT kiinnitti huomiota siihen, että kyseisiä henkilöön syvälle käyviä menettelytapoja
oli sovellettu valittajaan eri tavalla eri vankiloissa. Saadun selvityksen mukaan valittajalle oli
tehty oraalisia ja anaalisia tarkastuksia huomattavan usein vuosina 1993–1996. Erityisesti
EIT kiinnitti huomiota siihen, että anaalisia tarkastuksia oli tehty vain yhdessä ainoassa mo-
nista muista vankiloista, joissa valittajaa oli pidetty. *Hallitus ei väittänyt, että jokainen sel-
lainen toimenpide olisi perustunut konkreettiseen epäilyyn siitä, että [valittaja] piti peräaukos-
saan kiellettyä esinettä tai ainetta.* Myöskään hallitus ei väittänyt, että erityisiin epäilyihin olisi
ollut aihetta hänen käyttäytymisensä muutoksen vuoksi. *Päinvastoin saatu selvitys osoitti, et-
tä vangit joutuivat tuon toimenpiteen kohteeksi kyseisessä vankilassa systemaattisesti vierai-
lujen jälkeen eli että vankilassa lähdettiin siitä presumptiosta, että jokainen vierailusta palan-
nut vanki kätki sellaisia esineitä tai aineita intiimimpiin ruumiinosiinsa. Niin ollen ei voitu kat-
soa, että anaaliset tarkastukset olisivat näissä oloissa perustuneet turvallisuutta, järjestyksen*

säilyttämistä tai rikosten ehkäisemistä koskevaan pakottavaan syyhyn. Siten vangeille oli voinut syntyä käsitys siitä, että tarkastukset olivat mielivaltaisia. Tätä käsitystä oli tukenut se, että vankilan johdolle oli jätetty toimenpiteiden suorittamisen suhteen väljä harkintamarginaali. EIT katsoi, että tuo käsitys mielivallasta ja siihen usein liittynyt alemmuuden ja hädän tunne sekä se vangin arvoon kohdistunut syvä loukkaus, joka johtui pakosta riisuuntua muiden läsnä ollessa ja alistua peräaukon visuaaliseen tarkastukseen, aiheutti yhdessä muiden yksityisyyteen käyvien toimenpiteiden kanssa nöyryytystä, joka asteeltaan ylitti henkilöön kohdistuvaan etsintään väistämättä liittyvän ja suvaittavan nöyryytyksen. Valittajan kohdalta nöyryytystä lisäsi se, että hänet oli pantu usein kurinpitotoimena rangaistusselliin, kun hän oli kielletty tuosta toimenpiteestä. Niin ollen EIS 3 artiklaa oli rikottu vuosina 1994–1996 valittajan ollessa kyseisessä vankilassa. Hänen kohteluun oli pidettävä halventava. Sen sijaan EIT katsoi, ettei kaltoin kohtelu ollut ollut niin kovaa, että sitä olisi pidettävä epäinhimillisenä."

Frerot ja Salah -tuomioiden valossa peräaukon visuaalisen tarkastuksen rutiininomaista suorittamista esimerkiksi aina valvomattoman tapaamisen päätteeksi ei voitane pitää EIS 3 artiklan mukaisena menettelynä, jos käsillä ei ole konkreettisia vankilajärjestykseen tai -turvallisuuteen tai rikosten ennalta ehkäisemiseen tai selvittämiseen liittyviä tahi vastaavia perusteita. Tämä tulee ottaa huomioon mainituntyyppisten henkilönkatsastusten vankeuslain ja tutkintavankeuslain mukaisessa soveltamisessa, sekä nähdäkseni myös lakeihin näiltä osin mahdollisesti toteutettavissa muutoksissa.

3.3.3

Vartijoiden käytös tarkastusten yhteydessä

Jokelan vankilan selvityksessä on kiistetty vankivastaanotolla esitetyt väitteet vankilan henkilökunnan epäasiallisesta käytöksestä tarkastusten yhteydessä. Jokelan vankilan apulaisjohtaja kertoi luottavansa henkilökuntansa ammatillisuuteen ja siihen, että he menettelevät asianmukaisen hienotunteisesti. Rikosseuraamusvirasto katsoi, että virkamiesten asiallinen kielenkäyttö on korostetun tärkeää tarkastustilanteessa. Yhdyn tähän näkemykseen.

Käytettävissäni olevan aineiston valossa esille ei ole tullut seikkoja, jotka edellyttäisivät erillisiä toimenpiteitäni vartijoiden käytöksen osalta.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3.1 esittämäni käsityksen Jokelan vankilan lainvastaisesta menettelystä sen tietoon. Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni myös Rikosseuraamusvirastolle tiedoksi ja saatan päätökseni kaikkien vankiloiden tietoon.

Lisäksi teen oikeusministeriölle esityksen vankeuslain ja tutkintavankeuslain vangin tarkastamista koskevaan sääntelyyn mahdollisesti tarvittavien muutosten tarpeen arvioimiseksi (dnro 819/2/09).